

PREKÁŽKY MANŽELSTVA ALEBO „SKUTOČNOSTI BRÁNIACE VZNIKU MANŽELSTVA“

JUDR. IVANA ŠOŠKOVÁ, PHD.

KATEDRA TEÓRIE A DEJÍN ŠTÁTU A PRÁVA

PRÁVNICKÁ FAKULTA

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

Abstrakt

Prezentovaný príspevok sa zameriava na problematiku zákonných nedostatkov vzniku platného manželstva tak, ako boli tieto vykladané právnou vedou pri koncipovaní návrhu a napokon aj prijaté a zakotvené v prvom československom kódexe rodinného práva – z. č. 265/1949 Sb. o rodinnom práve. Autorka nechce podrobne rozoberať pôvodný inštitút tzv. manželských prekážok, ich konkrétnu úpravu v zmysle Všeobecného občianskeho zákonníka z r. 1811 alebo uhorského zák. čl. XXXI/1894 o manželskom práve v znení tzv. manželskej novely č. 320/1919 Sb.z. a n. či ďalších neskorších predpisov, ktoré vďaka historicky podmieneným recepciám práva predstavovali stále platnú právnu úpravu manžel-skoprávných vzťahov v Československu i po skončení druhej svetovej vojny. Autorka sa tu skôr pokúsi objasniť, čo viedlo zákonodarcov k tomu, že sa pojem „prekážky manželstva“ v novom zákone o rodinnom práve z roku 1949 vôbec neobjavil, ako bol tento právny inštitút síce zachovaný, avšak pojmovo i obsahovo v odlišnej podobe, a aké problémy s novou právnou úpravou vznikali v právnej praxi.

ŠOŠKOVÁ, Ivana. Prekážky manželstva alebo „skutočnosti brániace vzniku manželstva“. In: *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 2, 2010, č. 4, s. 50-67.

Úvod

Prekážky manželstva, skutočnosti brániace vzniku platného manželstva, okolnosti vylučujúce vznik platného manželstva či akokoľvek si tieto nedostatky vzniku platného manželského zväzku nazveme, predstavujú základ určitej spoločenskej kontroly manželstva. Možno uvažovať dokonca v tej rovine, že sú zákonným prostriedkom prevencie pred spoločensky nežiaducimi manželskými zväzkami. Sú prejavom regulácie manželstiev tým spôsobom, že ich úlohou je vyselektovať všetky faktory, ktoré by mohli negatívne ovplyvniť mimoprávne, resp. metaprávne predpoklady manželstva. Štát totiž, keďže sa ústavne zaväzuje k ochrane manželstva a rodiny, dbá prostredníctvom zákona (ako všeobecne záväzného a uznaného pravidla správania) o to, aby vznikali len také manželstvá, ktoré budú v súlade s názormi spoločnosti (v danom čase, priestore a na určitom stupni vývoja), v súlade s účelom

a funkciou manželstva.¹ Zmysel týchto zákonom špecifikovaných nedostatkov alebo takpovediac „prekážok“ vzniku platného manželstva teda možno veľmi zjednodušene vyjadriť negatívne – teda že ustanovujú všetky také okolnosti, ktoré pri uzavieraní manželstva nesmú existovať u samotných osôb vstupujúcich do manželstva, resp. v ich vzájomnom vzťahu, aby vzniklo manželstvo platné a právne perfektné. Zároveň ich možno vnímať ako prejav určitej „publicizácie“, ktorou dochádza k opusteniu čisto súkromnoprávneho chápania manželstva a rodiny ako právnych inštitútov.

1. Prekážky uzavretia manželstva

Právna úprava prekážok manželstva tvorila vďaka viacerým historicky podmieneným recepciám práva na našom území neoddeliteľnú súčasť manželského práva tak na území Čiech a Moravy, ako aj na Slovensku. Inštitút manželských prekážok bol v právnom poriadku obnovenej ČSR po skončení druhej svetovej vojny stále aktuálny, dobre rozpracovaný a rešpektovaný. Právnu základňu tu pre české zeme tvoril recipovaný Všeobecný občiansky zákonník ešte z roku 1811 (Druhá hlava: O práve manželskom), v práve platnom na Slovensku nachádzali prekážky manželstva svoju komplexnú zákonnú úpravu priamo v II. hlave pôvodom uhorského zák. čl. XXXI/1894 o práve manželskom (tzv. manželského zákona – ďalej len „MZ“). Obe uvedené normy platili, samozrejme, v znení neskorších predpisov, najmä však v znení unifikácie tzv. manželskej novely – z. č. 320/1919 Sb. z. a n., ktorým sa menili ustanovenia občianskeho (súkromného) práva o formalitách uzavierania manželstva, taktiež o prekážkach manželstva. Oba kódexy upravovali rad zákonných nedostatkov brániacich uzavretiu platného manželstva priamo pod názvom *Prekážky manželstva*².

Systém prekážok manželstva bol pomerne komplikovaný, prekážky manželstva sa delili na dve v zásade početné skupiny³ s rôznymi právnymi ná-

¹ Výborne to vystihol Š. Luby, keď napísal: „Štátu záleží na dobrých manželstvách a preto bráni uzavretiu manželstva osobám, medzi ktorými niet výhľadov na také manželstvo.“ LUBY, Š. *Základy všeobecného súkromného práva*, II. vydanie. Bratislava : Právnická jednota, 1947, s. 209.

² Pozri ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J. *Komentár k československému obecnému zákonníku občianskému*, díl I. Praha : Nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 386 a nasl. Ďalej zák. čl. XXXI/1894 o manželskom práve – názov Druhej hlavy: *Prekážky manželstva*.

³ Analýzou zák. čl. XXXI/1894 o manželskom práve – jeho Druhej hlavy s názvom *Prekážky manželstva* (v znení platnom na území Slovenska až do účinnosti ZoRP) možno dôjsť k počtu až 19 manželských prekážok! Použitý zdroj: *Príručná sbierka justičných zákonov platných na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Zostavil dr. Jozef Singer. Bratislava, 1933, s. 1 – 3. Pozri tiež napr.: LUBY, Š. *Základy všeobecného súkromného práva*, II. vydanie. Bratislava : Právnická jednota, 1947, s. 209-212.

sledkami. **Prekážky vylučujúce** úplne vylučovali uzavretie platného manželstva, t. j. manželstvo uzavreté proti takejto prekážke bolo prirodzene nedovolené, teda aj trestné, a zároveň – čo je najdôležitejšie – bolo *neplatné*.⁴ Neplatnosť takéhoto manželstva mohla byť buď **absolútna** (t. j. o jeho zrušenie mohol žalovať každý a bolo to v zásade vždy, keď prekážky spočívali priamo v osobe snúbenca), čo sa v pôvodnej terminológii na Slovensku označovalo pojmom, že ide o **zmätočnosť** manželstva; alebo ďalej mohla byť neplatnosť manželstva **relatívna** (t. j. keď prekážky spočívali vo vzájomnom vzťahu dvoch osôb vstupujúcich do manželstva, a preto žalovať mohla len dotknutá strana, aj to len v rámci určitej lehoty), v takomto prípade išlo o tzv. **odporovateľnosť** manželstva. Prekážky špecifikované ako **zakazujúce** zakazovali uzavrieť manželstvo, ale ak sa manželstvo uzavrelo proti takejto prekážke, bolo nedovolené, a preto i trestné, avšak bolo to manželstvo *platné*. Jeho chyba spočívala v nedovolenosti, ktorá následne bola sankcionovaná, no na právnu existenciu manželstva to nemalo nijaký vplyv.⁵

Pojem „prekážky“ nachádzal svoj pôvod v práve kánonickom – *impedimenta matrimonii*. Aj rozlišovanie manželských prekážok na vylučujúce a zakazujúce bolo v rovnakom zmysle ako podľa práva kánonického. Výpočet prekážok sa až na pár výnimiek⁶ zhodoval s prekážkami ustanovenými

⁴ Pre orientáciu – medzi vylučujúce prekážky v práve platnom do 1. 1. 1950 na území Slovenska patrili: nespôsobilosť k manželskoprávnym úkonom (§ 6 MZ), manželskoprávna nedospelosť (§ 7 MZ), nedostatok súhlasu, resp. privolenia nezletilej osobe (§§ 8 – 10 MZ), pokrvné príbuzenstvo (§ 11 MZ), švagrovstvo (§ 11 MZ), platné manželstvo (§ 12 MZ), úklady o život manžela (§ 13 MZ). Pozri: LUBY, Š. *Základy všeobecného súkromného práva*, II. vydanie. Bratislava : Právnická jednota, 1947, s. 209-211.

⁵ Zakazujúcimi prekážkami v práve platnom do 1. 1. 1950 na území Slovenska boli: bezprostredne nastávajúca, resp. hroziaca nespôsobilosť konať (§ 14 MZ), nedostatok súhlasu opatrovníka (plnoletej osobe pod opatrovníctvom) (§ 15 MZ), nedostatok rodičovského súhlasu (maloletej osobe staršej ako 20 rokov) (§ 16 MZ), bratranecký pomer (§ 17 MZ), adopčný pomer, resp. „osvojenské príbuzenstvo“ (§ 18 MZ), poručenský pomer (§ 19 MZ), cudzoložstvo (§ 20 MZ), zmätočné manželstvo (§ 21 MZ), vedomosť o žití manžela vyhláseného za mŕtveho (§ 22 MZ), zabitie manžela (§ 23 MZ), čakacia doba žien, resp. smútočný rok (§ 24 MZ) a príslušnosť k určitému stavu na základe povolania (§ 26 MZ). Tamtiež, s. 211-212.

⁶ Napríklad od platnosti MZ nebol viac v práve platnom na území Slovenska prekážkou manželstva *disparitas cultus* – teda rozdiel náboženstva, resp. rozdiel v konfesii osôb vstupujúcich do manželstva. Bez prekážky mohli medzi sebou uzavierať manželstvá kresťania rôznych vyznaní, kresťania a židia alebo ateisti. Prekážky stanovené predpismi rôznych cirkví boli z hľadiska civilného práva bez právneho účinku.

normami platného kánonického práva. Išlo tak o jasný príklad toho, že ani „moderné“ štátne manželské právo nezaprelo svoj kánonistický základ.⁷ Nemžno poprieť, že úprava manželstva a rodinných vzťahov mala v Československu až do prijatia zákona č. 265/1949 Sb. o rodinnom práve (ďalej len „ZoRP“) svoj pôvod v 19. storočí, kde sa jasne prejavoval vplyv kánonického práva. Pri manželstve sa teoreticky vychádzalo zo základu, že manželstvo je určitá zmluva (i keď zastávam názor, že v žiadnom prípade nejde o zmluvu v zmysle klasického záväzkového práva⁸) a že táto „zmluva“ má právnymi predpismi určený svoj základný obsah – základné manželské práva a povinnosti. Osoby, u ktorých bol predpoklad, že by či už z objektívnych alebo subjektívnych príčin nemohli manželskú zmluvu daným obsahom „naplniť“, ocitli sa akoby v pozícii „nevhodných kandidátov“, čo im znemožňovalo uzavrieť platné manželstvo.

Spomenuté objektívne a subjektívne príčiny doslova „prekážali“ platnému manželstvu, čo vysvetľuje zaužívané názvoslovie inštitútu manželských prekážok. Príčiny, prečo právo odopieralo niektorým osobám prístup k manželstvu, je potrebné hľadať najmä v ustálených životných názoroch a hodnotách dobovej spoločnosti. Celý systém prekážok platných do 1. 1. 1950, keď nadobudol účinnosť ZoRP, bol vytvorený spoločnosťou na vtedajšom stupni vývoja predovšetkým s ohľadom na vtedajšie ponímanie a hodnotenie účelu manželstva, ktoré boli zreteľne pod vplyvom kánonického práva a ním zachovávaných konfesijných rozdielov. Okrem dôležitého dôvodu akceptovania spoločenského presvedčenia a dodržiavania **morálnych či etických zásad** mali však prekážky manželstva svoj podstatný dôvod a zmysel i **biologický, resp. eugenický** a nepochybne tiež materiálny, t. j. **majetkový, resp. dedičský**. Domnievam sa, že práve tento posledný menovaný dôvod zohrával historicky kľúčovú rolu, pretože pred rokom 1948 (prijatie Ústavy 9. mája) napomáhal k fixácii silnejšieho ekonomického i spoločenského postavenia muža (muž ako živiteľ rodiny, správca celého rodinného majetku, nositeľ otcovskej moci nad deťmi a podobne) a po roku 1948 zas ako vhodný argument pre potrebu novej úpravy rodinnoprávných vzťahov, ktorá by už v súlade s novou ideológiou a smerovaním štátu odstránila staré normy ovplyvnené

⁷ Navyše, výnimočnosť tohto faktu spočívala v tom, že tieto súkromnoprávne normy vychádzali nie zo základu antického či romanistického (rímskoprávna koncepcia moderného európskeho práva), ale zo základu stredovekého, t. j. kánonistického. Pozri KRČMÁŘ, J. Manželství a manželské právo. In: *Slovník veřejného práva československého*, sv. II., písm. I – O. Brno, 1932, s. 543.

⁸ K problematike, či manželstvo je alebo nie je zmluvou, pozri napr.: ŠOŠKOVÁ, I. Niekoľko poznámok k úprave manželskoprávných pomerov na území Slovenska pri vzniku 1. ČSR. In: *Stát a právo v letech 1848 – 1918 ve středoevropském kontextu*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Bratislavě 1. – 2. června 2006. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 248-257.

náboženskou náukou a spočívajúce na vývojovo prekonaných, teraz už neželaných, „kapitálom motivovaných“ zásadách z minulosti.

2. Nová koncepcia podmienok uzavretia manželstva

Podľa § 3 ods.1 ZoRP boli snúbenci pri uzavieraní manželstva povinní vyhlásiť, že im nie sú známe okolnosti, ktoré by uzavretie zamýšľaného manželstva vylučovali. ZoRP priniesol úpravu týchto nedostatkov platného manželstva v úplne novej podobe. Nemalo už ísť o „staré známe“ prekážky manželstva, ako ich poznal donedávna účinný občiansky zákonník z r. 1811, manželský zákon XXXI/1894 alebo unifikačná manželská novela č. 320/1919 Sb. Tie bolo nutné na základe ich kánonického pôvodu a ich spätosti s „vývojovo prekonaným“ obdobím striktne ponechať minulosti.⁹ ZoRP a vôbec celé rodinné právo boli ideologicky postavené na nových zásadách, mali vznik manželstiev a rodín všestranne podporovať a nie im brániť alebo ich obmedzovať celou plejádou vylučujúcich a zakazujúcich prekážok. Rodinné právo sa malo predovšetkým zjednodušiť, aby bolo prístupné a zrozumiteľné každému. Ďalej sa malo definitívne zbaviť starých negatívnych „nánosov“ z dôb minulých. Navyše, toto všetko sa muselo diať cielene, so zameraním na široké ľudové vrstvy¹⁰, ako zdroj moci v ľudovej demokracii. S prekážkami,

⁹ „... byli v podstatě převzaty z práva církevního, kde jejich praktickým účelem bylo obcházet ustanovení o nerozlučitelnosti manželství a umožnit jeho rozvázání z hlediska zájmů vládnoucí třídy.“ Dr. Zdenka PATSCHOVÁ. *Rodinné právo. Podmínky vzniku a charakteristika nového zákona o právu rodinném*. Zdroj: Státní ústřední archiv v Praze, Archiv ÚV KSČ, fond č.29: Právnícká komise ÚV KSČ (1945 – 1955), archivní jednotka č.265: Studijní materiály k rodinnému a manželskému právu, č. listu: 16.

Obdobne v dôvodovej správe k vládnomu návrhu zákona (tisk 378) o práve rodinnom. Zvláštna časť, k § 8: „Nejde tu o starý a přežitý pojem tzv. překážek manželství, které měli své opodstatnění v právu kanonickém a i za kapitalismu sloužili buržoasii jako vítaná možnost k snadnějšímu rozvazování spojení muže a ženy.“ Zdroj: tisk č. 382 – Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném. Národní shromáždění republiky Československé 1949, I. volební období, 4. zasedání. Státní ústřední archiv v Praze.

¹⁰ „V srovnání s manželstvím a rodinou za kapitalismu jde tedy o nový, vyšší typ manželství a rodiny, který je pokrokovou formou manželství a rodiny lidově demokratického státu. ... Nelze nezpomenout, že nositelem této nové vyšší formy manželství stala se již za kapitalismu dělnická třída.“ Z prejavu poslankyne a zároveň spravodajkyne ústavnoprávneho výboru Dr. Patschovej, predneseného dňa 7. decembra 1949 k Správe výboru ústavnoprávneho k vládnomu návrhu zákona (tisk 378) o práve rodinnom (tisk 382). Zdroj: www.psp.cz – Digitální knihovna/NS RČS 1948 – 1954 – stenoprotokoly (37. schůze) středa 7. prosince 1949.

ktoré boli podávané ako akési nástroje minulosti, umožňujúce uzatvárať len také manželstvá, ktoré vyhovovali vládnucej triede, sa malo skoncovať.¹¹

Inštitút prekážok bol vďaka dlhodobému zaužívaniu silno vžitý. Ako to zmeniť? Manželstvu sa nemalo prekážať, uzatváranie manželstiev sa malo umožňovať a podporovať. Ale ak malo každé manželstvo a ním založená rodina plniť svoje spoločenské úlohy, bolo len prirodzené, aby sa legislatívne obmedzil vznik manželstva tam, kde by existovali isté skutočnosti tento zámer de facto znemožňujúce. Pojem „prekážky manželstva“ sa už však na označenie takýchto skutočností zdal nevhodný, navyše keď inštitút prekážok bol už prekonaný i historicky.

Teóriu prekážok začala rodinnoprávna veda vykladať v súvislosti s tým, že manželstvo bolo až do prijatia ZoRP chápané ako zmluva, ktorej obsah bol presne stanovený právnymi predpismi.¹² Okrem zmluvného charakteru manželstva tu bolo dôležité i kánonické chápanie manželstva ako jednej zo sviatostí. Kde by vznikol predpoklad neplnenia manželských práv a povinností, tam mali svoje miesto tzv. manželské prekážky. Zmluvný základ manželstva bol však novým ZoRP dôsledne odmietnutý, o sviatostnom ani nehovoriac. Išlo tu o proces dôslednej (možno hodnotiť, že až extrémnej) sekularizácie. Nová rodinnoprávna veda pristúpila programovo ideologicky k úsiliu vytvoriť nový typ manželstva, spojený s teóriou negácie manželskoprávných inštitútov z minulosti. Na podklade tejto doktríny sa aj prekážky stali jasným prežitkom, pre ktorý nebolo v novom kódexe rodinného práva miesta.

Ako som už však naznačila, ani nové rodinné právo nemohlo automaticky akceptovať každé zamýšľané manželstvo. Zákonodarcovia museli nájsť iný spôsob, ako vystihnúť a označiť (pojmová stránka) skupinu tých najdôležitejších podmienok (obsahová stránka), ktoré ak nebudú pri uzatváraní manželstva dodržané, privodia neplatnosť alebo priamo neexistenciu manželstva. Úlohou teda bolo čo najopatrnejšie vystihnúť, že manželstvám nik vo všeobecnosti nechce a nebude prekážať, ale zároveň že spoločnosť si vyhradzuje právo posúdiť a kontrolovať vznik manželstva tam, kde by ono nemuselo byť v súlade so spoločenskými názormi na manželstvo, na jeho účel a funkciu.¹³

ZoRP nakoniec v štyroch paragrafoch (§§ 8 – 11 ZoRP) priniesol **štyri (!)** podmienky platnosti manželstva, podané, resp. naformulované negatívne „kedy sa manželstvo nemôže uzavrieť“. Absentovalo tiež akékoľvek bližšie určenie názvu, pod ktorý by sa všetky tieto podmienky dali v zákone subsu-

¹¹ Aby som vystihla podstatu, ako danú záležitosť chápala dobová právna veda, nevyhne sa určitej ideologickej demagógii, ktorá je prítomná vo všetkých materiáloch tohto „pofebruárového“ obdobia.

¹² Vysvetlivky k § 8 ZoRP. *Komentár k Zákonu o právu rodinném*. Praha : Orbis. Právnický ústav Ministerstva spravodlnosti, 1954, s. 46.

¹³ Tamtiež, s. 45.

movat'. V dôvodovej správe k ZoRP sa objavilo označenie, že ide o taxatívne vypočítané „skutočnosti, ktoré bránia vzniku platného manželstva“. Tento termín, inak nikde inde neuvedený, sa postupne začal v právnej vede, ale aj praxi udomáčňovať, dokonca tak efektívne, že tejto terminológii vzniknutej v čase účinnosti ZoRP sa pridržala i ďalšia kodifikácia rodinného práva v roku 1963. V novom zákone č. 94/1963 Zb. o rodine už išlo o pojmovo nové „okolnosti vylučujúce uzatvorenie manželstva“, upravené dokonca v samostatnej hlave s identickým názvom.¹⁴

Pokiaľ išlo o označenie, ktorého úlohou malo byť zastrešenie spoločnosťou požadovaných podmienok na uzatvorenie manželstva, myslím, že k výraznému posunu nedošlo. Veď ak sa zamyslíme nad formuláciou „skutočnosti, ktoré bránia vzniku platného manželstva“, z dôvodovej správy alebo tiež „negatívne podmienky platnosti manželstva“ z komentára k ZoRP¹⁵ a v neposlednom rade nad štylizáciou znení §§ 8 až 11 v zákone, logicky vyplynie, že všetko malo za cieľ vystihnúť, čo vlastne nesmelo existovať, ak malo vzniknúť platné manželstvo. Ak by sa objavili skutočnosti, okolnosti alebo akokoľvek tieto elementy nazveme pri uzatváraní manželstva, bránili jeho platnosti. A ak niečo niečomu vo všeobecnosti bráni, môžeme predsa odhliadnuť od problému – hovoriť o prekážkach! Právna veda to však obišla akýmsi „šalamúnskym“ názvom: skutočnosti brániace vzniku platného manželstva. Domnievam sa, že podstata je rovnaká. Názov tak nič nepokazil – popravde naozaj vystihoval podstatu veci a zároveň efektívne splnil cieľ novej právnej vedy – neevokovať minulosť a prinášať želanú pokrokovejšiu úpravu.¹⁶

¹⁴ Takéto označenie možno považovať do značnej miery za nepresné a zavádzajúce – tieto okolnosti samotné uzatvorenie manželstva nevylučovali, iba ho zakazovali. Navyše, okolnosti sa vzťahovali skôr k manželstvu ako inštitúcii než k jeho uzatváraniu. V každom prípade tento názov samostatnej hlavy mal ako súhrnné označenie určitú výpovednú hodnotu. (Pozri RADVANOVÁ, S. – ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 1999, s. 16).

¹⁵ *Komentář k Zákonu o právu rodinném*. Praha : Orbis. Právnický ústav Ministerstva spravedlnosti, 1954.

¹⁶ Pri opise vývojových zmien rodinného práva v období účinnosti ZoRP pozri napr. HADERKA, J. *Uzavírání manželství z hlediska právního*. Praha : Academia, 1977, s. 82. Autor tu tiež skutočnosti brániace vzniku platného manželstva priamo nazýva „prekážky“, dokonca používa ich latinské označenie *impedimenta*. Podobne pojem „prekážky“ používa i Dr. Štefánik vo svojom prejave, ktorý predniesol dňa 7. decembra 1949 na 37. schôdzi Národného zhromaždenia RČS pri prejednávaní vládneho návrhu zákona (tisk 378) o práve rodinnom (tisk 382). Zdroj: www.psp.cz – Digitální knihovna/ NS RČS 1948-1954 – stenoprotokoly (37. schůze) středa 7. prosince 1949.

Po stránke materiálnej sa úprava oproti minulosti odlišila jednoduchým výpočtom štyroch skutočností, takže boli stanovené jasné a hlavne jednoduché pravidlá, zamerané tak, aby sa neohrozovala žiadna z podstatných funkcií manželstva (biologická funkcia – príbuzenstvo, vek, duševné zdravie; morálna funkcia – bigamia, švagrovstvo, osvojenie; taktiež ekonomická funkcia – vek, psychická vyspelosť a podobne). Možno vyjadriť názor, že inštitút manželstva sa tu oslobodil od inštitútov majúcich pôvod ešte v stredoveku. Štát prostredníctvom zákona negatívne určil len tie podmienky platnosti, ktorým prikladal z hľadiska ochrany manželstva a rodiny najväčšiu dôležitosť. Ostatné ponechával vo sfére súkromnoprávnej dispozitívnosti občanov, čím bol daný priestor pre dôveru v ich uvedomelosť a, naopak, pre prehlbovanie dôvery občanov voči štátu.

3. Skutočnosti brániace vzniku platného manželstva

Skutočnosti, ktoré bránili vzniku platného manželstva, boli v ZoRP zoradené podľa spoločenskej dôležitosti nasledovne:

- a) bigamia podľa § 8 ZoRP,
- b) biologické dôvody podľa § 9 ZoRP (príbuzenský pomer, osvojenie a švagrovstvo),
- c) nedostatok duševného zdravia podľa § 10 ZoRP,
- d) nedostatok veku, resp. nezletilosť podľa § 11 ZoRP.

Spoločným znakom všetkých uvedených skutočností bolo, že manželstvo uzatvorené pri ich existencii síce vzniklo, nebolo však platné. Manželstvo uzatvorené napriek skutočnostiam v bodoch a) až d) vzniklo, a preto ho za neplatné mohol vyhlásiť iba súd. Až keď súd právoplatne rozhodol o neplatnosti manželstva, považovalo sa toto manželstvo akoby za neuzatvorené.¹⁷

ad a) Bigamia zastávala spomedzi zákonných nedostatkov znemožňujúcich vznik platného manželstva prvé miesto. Práve v predchádzaní tomuto negatívne, spoločensky neželanému javu spočívala podstata ochrany, ktorú štát manželstvu poskytoval. Podľa prísnej zásady monogamie¹⁸ má v manželstve vždy žiť jeden muž s jednou ženou. Preto manželstvo nemohlo byť uzavreté so ženatým mužom alebo s vydatou ženou (§ 8 ods.1 ZoRP). Pred-

¹⁷ Tieto skutočnosti je potrebné odlišovať od iných konkrétne stanovených náležitostí manželstva – napr. manželstvo uzatvorené inak ako pred MNV, uzatvorené splnomocnencom na základe neplatnej plnej moci alebo uzatvorené s osobou bez československého štátneho občianstva bez súhlasu ministerstva vnútra – v týchto prípadoch totiž manželstvo vôbec nevzniklo.

¹⁸ Bližšie k zásade monogamie a k odlišnostiam jej ponímania za kapitalizmu a potom za socializmu pozri napr. BLAŽKE, J. *Majetkové právo manželské*. Praha: Orbis. Právnický ústav Ministerstva spravodlnosti, 1953, s. 10-13.

chádzať bigamii mal napomôcť aj spomínaný § 3 ZoRP, ktorý vyžadoval od snúbenca, ktorý už raz žil v manželstve, aby preukázal, že jeho skoršie manželstvo už neexistuje. Ak by k dvojmanželstvu predsa len došlo, boli tu ďalšie spôsoby jeho sankcionovania. Príkry rozpor bigamie so záujmom štátu, resp. presvedčením spoločnosti bol daný najavo kvalifikovaním takéhoto konania ako trestného činu proti rodine a mládeži podľa § 206 Tr. z.¹⁹ Navyše v rodinnoprávnej rovine sa celá vec musela vyšetriť a neplatnosť manželstva vyhlásiť priamo z úradnej povinnosti. Dokonca aj v prípade, že by toto bigamické manželstvo zaniklo jedným z dôvodov zániku manželstva (smrťou, vyhlásením za mŕtveho alebo rozvodom), jeho neplatnosť sa vyhlasovala. Bola to jasná výnimka zo všeobecnej zásady, že zaniknuté manželstvo už nemožno vyhlásiť za neplatné (§ 12 ods. 1 ZoRP), čím sa dokazoval zvýšený záujem spoločnosti na zabránení dvojitému manželstvu. Inak ak pred vyhlásením za neplatné odpadol dôvod neplatnosti tým, že predchádzajúce manželstvo zaniklo, nastávala konvalidácia pôvodne bigamického manželstva.

ad b) Biologické dôvody neplatnosti manželského zväzku mali svoje opodstatnenie v záujme štátu na zdravom manželstve a tým aj na ochrane rodiny z neho pochádzajúcej. Príbuzenstvo v priamom pokolení bolo samozrejmosťou prekážkou najmä z dôvodov eugenických a tiež mravných. Vzťah založený osvojením bol položený na roveň priamemu pokrvnému príbuzenstvu, preto platné manželstvo nemohlo vzniknúť ani medzi osvojiteľom a osvojencom. Pokiaľ išlo o pobočné príbuzenstvo, platné manželstvo bolo oproti minulosti vylúčené len na úrovni súrodeneckej (nie aj v ďalšom stupni, napr. strýc s neterou a pod.). Obdobne ako pri bigamii, i tu sa vo všetkých uvedených prípadoch vyslovovala neplatnosť manželstva ex offio, a to aj vtedy, ak toto manželstvo už zaniklo.

Za zaujímavú tému považujem, ako sa zákonná úprava vyrovnala s uzatváraním manželstiev medzi osobami zošvagrenými. Manželstvo sa podľa § 9 ods. 1 ZoRP nemohlo uzavrieť medzi osobami zošvagrenými v priamom pokolení; zo závažných príčin im však mohol byť udelený dišpenz. Nová právna úprava tu teda pojmovo i obsahovo do značnej miery prevzala úpravu predchádzajúcu. Švagrovský pomer bol pomer založený prostredníctvom manželstva a označoval sa ním vzťah, ktorý vznikol medzi manželom a príbuznými druhého manžela. Takto založené švagrovstvo trvalo i po zániku manželstva (§ 18 ZoRP). V akom pokolení a v ktorom stupni bol niekto príbuzným s manželom jedným, v takom pokolení a v tom istom stupni bol zošvagrený s manželom druhým. Uzatvoreniu platného manželstva bránilo teda

¹⁹ § 206 Trestného zákona č. 86/1950 Sb. s názvom **Dvojmanželstvo** znel: *Kto za trvania svojho manželstva uzavrie iné manželstvo, alebo kto uzavrie manželstvo s osobou, ktorá už je v inom manželstve, potresce sa odňatím slobody až na dva roky.*

len švagrovstvo v pokolení priamom, napr. medzi svokrom a nevestou alebo medzi nevlastným otcom a nevlastnou dcérou. Dôvodom neplatnosti manželstva bolo takéto švagrovstvo kvôli svojej obdobe s pokrvným príbuzenstvom. Čo však bolo zaujímavé, že zákon pripúšťal osobám zošvagreným v priamom pokolení možnosť udelenia dišpenzu príslušným okresným národným výborom, ktorý tak mohol urobiť, ak uznal, že z hľadiska pomerov a záujmov snúbencov, ako aj záujmov spoločnosti tu existovali závažné príčiny na povolenie manželstva. Skutočnosť, že takéto manželstvo bolo dišpenzovateľné, podľa môjho názoru svedčí o tom, že spoločnosť nemala až taký záujem na neplatnosti manželstva osôb priamo zošvagrených. Danú úvahu podporuje aj § 9 ods. 2 druhá veta, ktorá upravovala, že o vyslovenie neplatnosti manželstva osôb zošvagrených (v prípade, že nebol udelený dišpenz) mohol žiadať len niektorý z manželov, takže išlo o neplatnosť relatívnu. Znenie § 9 ods. 2 bolo do určitej miery kritizované už v štádiu návrhu osnovy zákona.²⁰ Vyčítalo sa mu, že podľa takto navrhovanej úpravy by potom mohol ktorýkoľvek z manželov kedykoľvek neskôr žiadať, aby manželstvo (ktorému nebol udelený dišpenz) bolo vyhlásené za neplatné.²¹ Čiže v praxi by sa tak vytváral priestor pre určitý jednoduchý spôsob, ako po určitom čase zneplatniť manželstvo. Napriek tomu, že aj napr. v komentári k ZoRP sa uznávalo, že „etická a citová náplň takýchto vzťahov je protichodná morálne zdravému manželskému spoluzitiu“²², výhrady k osnove zákona neboli vzaté do úvahy a uzákonená bola úprava pôvodne navrhovaná, ktorá umožňovala vyslovovať neplatnosť manželstva len na žiadosť jedného z manželov. Pravdepodobne v praxi, ak by došlo k podaniu takejto žiadosti o vyslovenie neplatnosti, mal sa už s danou záležitosťou po preskúmaní celej veci vyrovnáť súd na základe vlastného uváženia.

ad c) Duševné zdravie²³ je vždy podmienkou na vstup do manželstva. Manželstvo preto podľa § 10 ZoRP nemohla uzavrieť osoba postihnutá duševnou poruchou alebo nedostatočne duševne vyvinutá, pretože u takejto osoby nemohlo byť zaručené, že by jej manželstvo dokázalo plniť svoj spoločenský účel a funkcie. Zákon však z tejto zásady stanovil výnimku potiaľ, že

²⁰ Poznámky k osnove zákoníku rodinného práva. Zdroj: Státní ústřední archiv v Praze, Archiv ÚV KSČ, fond 100/24 Klement Gottwald, a.j. č. 940, sv. 61, s. 42.

²¹ „To je ovšem nemravné. Snoubenec, který si vezme druhého snoubence, ví před sňatkem, že s ním je sešvakřen. Sama důvodová zpráva praví, že z hlediska veřejného zájmu není švakrovství tak důležitým momentem. Proto by tato úprava umožnila pouze to, že by jeden z manželů po sňatku se mohl druhého pod záminkou švakrovství zbavit prohlášením neplatnosti manželství bez jakýchkoliv alimentálních závazků.“ Tamtiež, s. 42.

²² *Komentář k Zákonu o právu rodinném*. Praha : Orbis. Právnický ústav Ministerstva spravedlnosti, 1954, s. 51.

²³ Vo význame úplnej, ničím neobmedzenej spôsobilosti právne konať.

ak bol zdravotný stav takejto osoby zlučiteľný s podstatou a účelom manželstva (vzájomne si pomáhať, vychovávať deti, uspokojovať potreby rodiny atď.), mohlo jej byť dané povolenie uzatvoriť manželstvo. Takejto osobe povoľoval uzatvorenie manželstva opatrovnícky súd, príslušný podľa všeobecných predpisov²⁴, ktorý o veci rozhodoval po vypočutí rodičov alebo iných zákonných zástupcov, v nesporovom konaní. Ak však už k uzavretiu manželstva s takouto osobou došlo bez povolenia súdu, neplatnosť manželstva mohla byť vyslovená len na žiadosť jedného z manželov (§ 10 ods. 2 ZoRP).²⁵ Duševná porucha mohla byť ako dôvod neplatnosti manželstva uplatnená len vtedy, ak trvala už v čase vzniku manželstva a v čase jeho vyhlasovania za neplatné ešte nepominula. Porucha, ktorá by vznikla až v priebehu riadne uzatvoreného manželstva, nebola dôvodom neplatnosti. Mohla byť adekvátne vzatá do úvahy iba ako dôvod hlbokého a trvalého rozvratu manželstva v konaní o rozvod podľa § 30 ZoRP.

ad d) Spoločensky akceptovaná veková hranica pre vstup do manželstva sa historicky vyvíjala rôzne. Jej zásadným dôvodom v tom-ktorom vývojovom období bolo presvedčenie o dosiahnutí pre manželstvo adekvátnej fyzickej a duševnej vyzretosti jedinca. Dosiahnutie fyzickej zdatnosti sa spravidla spájalo s pojmom dospelosť, duševná zrelosť sa však spájala až s dosiahnutím zletilosti (zastaraný výraz), resp. plnoletosti, keď sa osoba stávala svojprávnou.

Podľa ZoRP nemohla manželstvo uzatvoriť osoba maloletá (často sa používal i pojem nezletilá), t. j. osoba mladšia ako 18 rokov²⁶, pretože **nedostatočný vek** nedával záruku jednak pre fyzickú zdatnosť manželov a najmä ich potomstva a jednak pre hospodárske zabezpečenie rodiny.²⁷ Z tohto zákazu sa

²⁴ § 2 ods. 1 z. č. 266/1949 Sb. o dočasných zmenách v niektorých občianskych právnych veciach, neskôr § 244 a nasl. z. č. 142/1950 Sb. *Občianskeho súdneho poriadku*.

²⁵ Manžel postihnutý duševnou poruchou alebo nedostatočne duševne vyvinutý musel byť v takom prípade zastúpený opatrovníkom.

²⁶ § 10 *Občianskeho zákona č. 141/1950 Sb.* Týmto ustanovením bola zmenená hranica dosiahnutia plnoletosti z pôvodných 21 rokov na 18 rokov.

²⁷ V zmysle preambuly ZoRP bolo manželstvo vnímané ako dobrovoľné a trvalé životné spoločenstvo muža a ženy, ktoré ako základ rodiny malo slúžiť nielen záujmom všetkých jej členov, ale i prospechu spoločnosti v súlade s jej pokrokovým vývojom. „*Mohou proto manželství uzavřít jen ti snoubenci, kteří svou tělesnou, duševní i mravní vyspělostí skýtají záruku, že jejich životné společenství bude trvalé a k prospěchu společnosti. Podle vědeckých poznatků lékařů a vychovatelů jest takováto vyspělost zpravidla spojena s dosažením určitého věku a zákon o právu rodinném stanoví, že manželství nemůže uzavřít osoba nezletilá, to jest mladší osmnácti let...*“ F.A. (iniciály pre redaktora Dr. Felixu Adamczyka – pozn. autor-ky): Povolovat či nepovolovat sňatky nezletilců? *Soudce z lidu*, č. 3/1952, s. 58.

však pripúšťala výnimka. Osobe maloletej, staršej ako 16 rokov mohol zo závažných príčin povoliť uzavretie manželstva opatrovnícky súd.²⁸ Je nutné podotknúť, že pod vekovú hranicu 16 rokov neprichádzalo povolenie k sobášu vôbec do úvahy, manželstvo pri takomto nedostatku veku vôbec nemohlo vzniknúť, nebolo manželstvom, teda ani neplatným manželstvom.²⁹ Pri otázke povolenia manželstva osobe staršej ako 16 rokov bolo vecou príslušného súdu, aby posúdil mieru závažnosti príčin, pre ktoré mal povoliť uzavretie manželstva.³⁰ Súd bol povinný v danej veci vypočítať rodičov, resp. zákon-

²⁸ § 2 ods. 1 z. č. 266/1949 Sb. o dočasných zmenách v niektorých občianskych právnych veciach, neskôr § 252 z. č. 142/1950 Sb. *Občianskeho súdneho poriadku (OSP)*.

²⁹ Z judikatúry: „Uzavření manželství nezletilcem mladším než 16 let brání předpis zákona, který je v souladu s § 10 Ústavy 9. května podložen obecným zájmem celostátního kolektivu zabránit založení manželství účastníkem, u něhož podle právního přesvědčení lidu nejsou dány podmínky pro zajištění zdravé základny rodiny a výchovy dětí.“ *Kraj. s. Plzeň 6 Ok 159/51*. Obdobne: „Osoba mladší než 16 let nemůže vůbec uzavřít manželství a proto ani soud jí nemůže uzavření manželství povolit.“ *Nejv. s. Cz 459/52*. Znenia judikátov prevzaté z *Komentáře k Zákonu o právu rodinném*. Praha: Orbis. Právnický ústav Ministerstva spravedlnosti, 1954, s. 56-58.

³⁰ Pri tvorbe osnovy československého ZoRP prebiehala v zime a na jar r.1949 spolupráca s Poľskom. Na základe zmluvy o právnej pomoci s Poľskom bola vytvorená zmiešaná československo-poľská komisia, ktorej úlohou bola právna úprava pomerov, ktoré sa vyskytovali v ľudových demokraciách na ich prechode od kapitalizmu k socializmu. V podkladoch a materiáloch, na ktorých tvorcovia ZoRP „stavali“ osnovu zákona, možno nájsť množstvo preložených poľských príspevkov k rodinnoprávnej problematike. V jednom z nich s názvom **Případy svolení k uzavření manželství** (autorom je Zbigniew WISZNIEWSKI) možno vidieť, že Poliaci mali s povoľovaním manželstiev maloletým mnohé skúsenosti a tie zas boli vhodne nápomocné československej právnej vede. Z textu pre zaujímavosť uvediem napríklad: odpoveďou na otázku, aký dôvod, akú príčinu možno pri žiadosti o povolenie k uzavretiu manželstva považovať za dostatočne dôležitý, bolo, že nie je možné zostaviť nejaký „katalóg dôležitých dôvodov“. Zhodnotenie dôležitosti dôvodov malo byť vždy v konkrétnej veci záležitosťou poručenského úradu. Pokiaľ išlo o hľadisko, akým sa mal tento úrad riadiť, odporúčalo sa, aby povinne vždy mal na zreteli prospech maloletej osoby a záujem spoločnosti. Keď boli tieto dve podmienky v danom prípade splnené, možnosť odmietnuť povolenie k uzavretiu manželstva bola vylúčená. Naopak, ak by tu čo len jedna z podmienok absentovala, povolenie nebolo možné vydať. Tieto skutočnosti sa nakoniec pozitívne premietli aj do vysvetliviek a komentárov, celkovo do právneho výkladu nášho ZoRP. (Zdroj: WISZNIEWSKI, Z. Případy svolení k uzavření manželství. Překlad č. 323, převzato z *Demokratyczny przegląd prawniczy*, r. 1949, č. 10, s. 43-45. Přeložil: Dr. Šedivý, upravil: Dr. Vaněček 17. 11. 1949. Heslo: Polsko – manželské právo, nesporné řízení. Zdroj: *Archiv ústavu dějin ÚV KSČ*, fond č. 29, Právnická komise

ných zástupcov, taktiež samotnú maloletú osobu (v neprítomnosti iných, aby sa presvedčil, či táto má naozaj na základe vlastnej vôle záujem vstúpiť do manželstva) a podľa možnosti mal vypočúť aj druhú osobu, ktorá mala v úmysle s maloletým uzatvoriť manželstvo.³¹ Celé toto nesporové konanie sa končilo buď vydaním povolenia manželstva, alebo jeho odopretím. Pokiaľ by maloletý snúbenec starší ako 16 rokov pri uzatváraní manželstva nepredložil právoplatné uznesenie súdu o povolení manželstva, oddávajúci funkcionár nesmel sobášny akt vykonať. Totiž uzatvorením manželstva vždy osoba maloletá dosahovala plnoletosť, pričom túto už nikdy nestrácala, ani v prípade zániku manželstva pred jej dovŕšením veku 18 rokov, ani ak by v tomto intervale manželstvo bolo vyhlásené za neplatné! Samotné povolenie súdu ešte neznamenal, že maloletý automaticky dosiahol plnoletosť – tá sa viazala až na moment vzniku manželstva. Oddávajúci tak musel byť obozretný, aby svojím konaním neprivodil dva negatívne právne dôsledky. Manželstvo maloletej osoby uzatvorené bez povolenia opatrovníckeho súdu bolo neplatné, neplatnosť vyslovil súd priamo z úradnej povinnosti alebo na žiadosť ktoréhokoľvek z manželov (§ 11 ods. 2 ZoRP). Súd však nesmel vysloviť neplatnosť, ak do jeho rozhodnutia dosiahol pôvodne maloletý manžel vekovú hranicu 18 rokov, a taktiež vtedy, ak manželka už otehotnela³². Toto boli faktory prinášajúce konvalidáciu manželstva. Posledná uvedená výnimka zohľadňovala oprávnený záujem spoločnosti na trvaní manželstva, keďže sa očakávalo narodenie v manželstve počatého dieťaťa.

Problematicku povoľovania či nepovoľovania sobáša maloletým riešili opatrovnícke súdy v senátoch zložených zo sudcov z ľudu. Z časopisu Soudce z lidu, ktorý mal prinášať informácie o úvahách či postupoch ľudového súdnictva v záujme jeho ujednotňovania v rámci celej ČSR, ako aj z dostupnej dobovej judikatúry možno vidieť, že prípady žiadostí o povolenie sobáša

ÚV KSČ 1945 – 1955, IX. Ministerstvo spravodlnosti, Studijní materiály Studijního oddelení odboru pro urychlenou kodifikaci práva – Studijní materiály k otázkam rodinného a manželského práva, arch. j. 265, listy č. 109 – 111.)

³¹ Vždy sa tu rozhodovalo o konkrétnom prípade, s konkrétnymi osobami, o čom svedčí aj to, že uznesenie, ktorým sa povoľovalo uzavretie manželstva, muselo podľa § 252 OSP obsahovať meno a priezvisko obidvoch osôb, ktoré spolu mienili uzatvoriť manželstvo.

³² Znenie § 11 ods. 3 ZoRP: „*K výroku o neplatnosti takéhoto manželstva však nedôjde, ak manžel, ktorý bol v čase uzavretia manželstva maloletý, už dovŕšil osemnásť rok, alebo ak manželka už otehotnela.*“ Tu však zo znenia zákona nemožno exaktne vyvodit', či tehotenstvo manželky vylučovalo neplatnosť automaticky i napriek pretrvávajúcemu nedostatku veku u oboch manželov.

maloletým osobám neboli ojedinelé³³, vyskytovali sa pomerne často a boli riešené rôzne. Celkovo z právnej praxe možno vybrať, že v posudzovaní závažnosti príčin boli súdy zajedno tam, kde dôvodom žiadosti o povolenie sobáša bol súkromný hospodársky záujem tretích osôb³⁴ alebo dokonca len hospodársky záujem jedného z manželov³⁵. Takéto príčiny sa všeobecne neuznávali, pretože záujem snúbencov musel byť hodnotený ako spoločensky významný, nie významný len pre jednotlivca. Navyše manželstvo sa na rozdiel od minulosti považovalo za rovnocenný, rovnoprávny zväzok muža a ženy, preto už vonkoncom nebolo možné povoliť manželstvo maloletej osobe tam, kde by sa jeho uzatvorením sledoval prevažne záujem muža.³⁶

Obzvlášť diskutovaným problémom bolo tehotenstvo maloletej. Názory na to, či tehotenstvo má byť brané ako závažná príčina povolenia na uzavretie manželstva, sa rôznili. Zástancovia radikálnych úvah, pokrokovito sa snažiaci zmeniť nazeranie na manželstvo chápané „v zajatí starých zvykov a tradícií ovplyvnených prevažne názormi cirkevnými“³⁷, presadzovali, že ak maloletá otehotnie, nemá byť automaticky smerovaná k uzavretiu manželstva. Argumentovali, že ide len o predsudok z doby feudalizmu a kapitalizmu, keď nemanželské zrodenie vtislo dieťaťu navždy znamenie menejcennosti.³⁸ Podľa novej rodinnoprávnej úpravy už nebolo rozdielu medzi manželskými a ne-

³³ Pozri napr.: F. A. Povolovat či nepovolovat sňatky nezletilcům? *Soudce z lidu*, č. 3/1952, s. 58 – 59. Taktiež DOJÁČKOVÁ, K. Povolování sňatku nezletilým. *Soudce z lidu*, č. 7-8/1952, s. 131.

³⁴ Z judikatury: „Není závažnou příčinou povolení k sňatku nezletilci, má-li být takto získána v nezletilci pracovní síla pro hospodářství rodičů druhého snoubence.“ *Kraj. s. B. Bystrica OK 338/51*. Taktiež: „Nelze tedy za závažnou příčinu považovat okolnost, že nezletilá má uzavřít sňatek proto, aby vedla domácnost svého nastávajícího manžela, resp. domácnost jeho matky proto, že tato pro své zaměstnání nemůže domácnost sama dostatečně obstarávat.“ *Kraj. s. Plzeň 6 OK 220/51*.

³⁵ Z judikatury: „Není závažnou příčinou povolení k uzavření manželství okolnost, že snoubenec potřebuje, aby mu nezletilá snoubenka vedla domácnost.“ *Kraj. s. Praha 31 Ok 202/51*. Ďalej tiež: „Manželství se nebuduje na majetkovém podkladě, nýbrž má být základem rodiny, jež má sloužit zájmům všech členů a prospěchu společnosti, aby rodina byla zdravou základnou rozvoje národa. Proto nemůže být povolen sňatek nezletilé snoubence jen proto, že má možnost provdat se za zámožného muže a že tak bude existenčně zaopatřena.“ *Kraj. s. Prešov 4 OK 185/1952*.

³⁶ „Při rozhodování o tom je-li tu důležitý důvod k povolení uzavření manželství, nemají význam okolnosti, které mluví pro uzavření manželství na straně ženicha, tedy okolnosti, které svědčí o tom, že manželství by bylo pro ženicha výhodné, nýbrž rozhodující je to, jsou-li zde závažné příčiny pro uzavření manželství nezletilé snoubenky.“ *Kraj. s. B. Bystrica 1 Ok 282/52*. – *L. s. (Lidový senát) Poltár 3 No 121/52*.

³⁷ F. A. Povolovat či nepovolovat sňatky nezletilcům? *Soudce z lidu*, č. 3/1952, s. 58.

³⁸ Tamtiež, s. 58.

manželskými deťmi, preto v tejto súvislosti skôr pokladali za lepšie ponechať matku slobodnú, ako by mala so súhlasom súdu uzavrieť manželstvo, na ktoré nebola zrelá duševne ani mravne a mnohokrát napriek svojmu tehotenstvu ani fyzicky a ktoré by sa tak podľa nich nestalo trvalým zväzkom a základom dobre fungujúcej rodiny. Dôraz kladli aj na sudcov z ľudu, aby sa pri každej príležitosti snažili pôsobiť v tomto smere výchovne a napomáhali tak odbúravajú zvyšky starých zvyklostí a tradícií.³⁹

Na druhej strane, na tehotenstvo maloletej ako najčastejší dôvod žiadosti o povolenie na uzavretie manželstva⁴⁰ sa medzi sudcami z ľudu po skúsenostiach vyprofiloval iný názor – že tehotenstvo bolo jednoznačne nutné považovať za dôležitý dôvod. Argumentovali princípom všestrannej ochrany rodiny a manželstva, na ktorom stál nový ZoRP. Nastávala tu totiž požiadavka chrániť jednak očakávané dieťa a jednak stále ešte maloletú nastávajúcu matku. Z hľadiska záujmu spoločnosti na riadnej výchove detí tak presadzovali, aby dieťa vyrastalo v prítomnosti oboch rodičov a nebolo zbavované výchovného vplyvu otca. A pokiaľ išlo o záujem maloletej matky dieťaťa, boli toho názoru, že takáto žena by v „ťažkých chvíľach“ mala mať vo svojom manželovi oporu, tak psychickú, ako aj materiálnu. Toto všetko malo byť oveľa lepšie zaručené v riadnom rodinnom zväzku maloletej s otcom dieťaťa ako bez neho.⁴¹ Samozrejme, posúdenie každého konkrétneho prípadu bolo vždy v rukách sudcov a vyžadovalo obrovskú zodpovednosť. Úlohou ľudových sudcov bolo, aby prípady povoľovania uzavretia manželstva neposudzovali iba ako formalitu, ich zodpovednosť spočívala v tom, že sa svojím rozhodovaním museli v maximálnej možnej miere priblížiť tomu, aby nimi povolené manželstvo bolo naozaj v zmysle preambuly ZoRP nielen pre prítomnosť, ale najmä pre budúcnosť skutočne k prospechu celej spoločnosti.

Osobne sa domnievam, že aj ak súd odoprel súhlas, uzavretie manželstva sa tým nijako do budúcnosti neznemožňovalo, či už s pôvodným partnerom, alebo s niekým iným (pretože odmietnutie vydať povolenie nemalo vplyv na uzavretie manželstva v budúcnosti ani na právne postavenie dieťaťa, ktoré by sa medzitým narodilo). Ak by totiž k uzatvoreniu manželstva medzi partnermi neskôr vôbec nedošlo, znamenalo to, že sudca vhodne zhodnotil zamýšľané manželstvo ako netrvácne. Udelenie povolenia malo spravidla za následok uzavretie manželstva. Odmietnutie však nič neprejudikovalo a nevytváralo

³⁹ „... a aby na každom kroku presviedčovali své okolí, že odpovídá socialistické zákonnosti, aby manželství byla uzavírána mezi snoubenci staršími osmnácti let.“ Tamtiež, s. 59.

⁴⁰ DOJÁČKOVÁ, K. Povolování sňatku nezletilým. *Soudce z lidu*, č. 7-8/1952, s. 131.

⁴¹ „Tyto závěry platí ovšem za předpokladu, že ženich je skutečně řádným a poctivým občanem, který dává záruku, že manželství bude svazkem společensky prospěšným.“ Tamtiež, s. 131.

situáciu, ktorá by eventuálne časom žiadala „opravu“. Odmietnutie podľa môjho názoru len odročilo rozhodovanie snúbencov na relatívne krátky čas, potrebný na to, aby maloletá osoba dosiahla určitej životnej skúsenosti, zrelosti úsudku, ktorý zákonodarca uznal za dostačujúci na samostatné rozhodovanie. Preto sa prikláňam k stanovisku, že sudca mal v pochybnostiach radšej eliminovať vytvorenie nezmeniteľnej situácie. Ostatne, keď platnosť jeho rozhodnutia bola len krátkodobá a odmietnutie malo mať skôr povahu akéhosi dohovorenia zo strany autority súdu.

4. Hodnotiace poznámky

Všetky štyri rozanalizované skutočnosti, ak existovali pri uzatváraní manželstva, mali za následok neplatnosť manželského zväzku. Manželstvo však z právneho hľadiska vzniklo, a tak o jeho neplatnosti mohol rozhodovať opäť iba subjekt, ktorý stál pri jeho zrode, t. j. štát prostredníctvom príslušného súdu. Súd o neplatnosti manželstva rozhodoval v rámci nesporového konania a až keď právoplatne rozhodol o neplatnosti, manželstvo sa považovalo za neuzatvorené (dovtedy sa naň muselo pozerieť ako na platné). Samozrejme, v takejto situácii bolo potrebné vyriešiť vzťah manželov k ich spoločnému dieťaťu a v neposlednom rade ich majetkové pomery. Priamo zo zákona platilo, že na dané pomery sa primerane aplikovali ustanovenia o takýchto pomeroch ako pri rozvode manželstva (§ 14 ods. 2 ZoRP). Čo sa týka ostatných záležitostí spojených s pôvodným manželstvom, napr. priezviska manželov, všetko sa prinavracalo do pôvodného stavu z čias pred uzavretím manželstva, dokonca z neplatného manželstva nevznikalo ani právo žiadať, ani povinnosť poskytovať úhradu osobných potrieb druhého manžela. Závažný význam mal aj fakt, že v rozhodnutí súdu o neplatnosti manželstva muselo obligatórne byť vyjadrené, či manželia, resp. ktorý z nich pri uzavieraní manželstva nekonal dobromyseľne (§ 13 ZoRP). Tento výrok o dobrej viere mal vážne právne dôsledky – mal obdobné účinky ako výrok o vine pri rozvode manželstva, čo znamenalo, že manželia mohli byť každý podľa svojej miery zavinenia postihnutí na svojom majetkovom podiele.

Na margo neplatnosti manželstva by som chcela podotknúť ešte jednu zaujímavú vec. Podľa pôvodne platného manželského zákona zák. č. XXXI/1894 bol okrem celej plejády manželských prekážok jedným z dôvodov neplatnosti manželstva aj **nedostatok prejavu slobodnej vôle pri vstupe do manželstva**. Bol to zákonom akceptovaný dôvod, na základe ktorého mohla odporovať manželstvu tá manželská strana, ktorá svoj súhlas o vstupe do manželstva prejavila v donútení alebo konajúc v omyle. Nová zákonná úprava rodinného práva akékoľvek nedostatky prejavu vôle ako dôvod neplatnosti manželstva striktne odmietala. K výroku neplatnosti mohlo dôjsť jedine z dôvodov neplatnosti stanovených v §§ 8 až 12 ZoRP. Manželstvo sa

totiž oproti minulosti v žiadnom prípade nepovažovalo za zmluvu. Vyhlásenie snúbencov, že spolu vstupujú do manželstva, zásadne nemalo zmluvný charakter. Problematika sa vykladala tak, že snúbenci prejavovali svoju vôľu pred orgánom štátu a zásadne voči tomuto orgánu, nie voči sebe navzájom. Preto na vyhlásenie muža a ženy ako na osobitný úkon rodinného práva nebolo možné použiť ustanovenia občianskoprávne o neslobode či nedostatku vážnosti vôle, o neplatnosti právnych úkonov alebo o omyle a konaní v tiesni.⁴² Zábezpeku, že k neslobodnému alebo mylnému prejavu nedôjde, mala predstavovať zákonom kategoricky stanovená forma uzavierania manželstva – „len pred MNV, inak manželstvo nevznikne“ (pozri § 1 ZoRP). Pokiaľ sa predsa len vyskytli spomenuté nedostatky, najmä ak bola porušená zásada dobrovoľnosti pri uzavieraní manželstva, „náprava“ prichádzala do úvahy jedine prostredníctvom žiadosti o rozvod (§ 30 ZoRP), pokiaľ by nedostatok prejavu vôle bol uznaný ako vážny zdroj hlbokého a trvalého rozvratu manželstva.⁴³

Záver

Prekážky manželstva predstavovali pri tvorbe nového československého rodinného práva v období tzv. právnickej dvojročnice 1948 – 1950 jeden z inštitútov, ktorým bola venovaná osobitná pozornosť. Prekážky, tak ako boli až do prijatia zákona č. 265/1949 Sb. o rodinnom práve upravené recipovanými normami majúcimi svoj pôvod ešte v Rakúsko-Uhorsku, už svojím obsahom, systémom i pojmovým označením nevyhovovali novým ideovým zásadám rodinného práva. V zákone o rodine sa predovšetkým striktnie odmietlo označenie zákonných nedostatkov platného manželstva pojmom „prekážky manželstva“. Vhodnejším a v právnej praxi čoraz zaužívanejším sa stalo slovné spojenie „skutočnosti brániace vzniku platného manželstva“, pričom asi nemožno poprieť rovnakú podstatu s „prekážkami“. Prínosom novej úpravy z roku 1949 však bolo sprehľadnenie a zjednodušenie zákonných nedostatkov. Ich výpočet sa v §§ 8 až 11 ZoRP oproti minulosti výrazne zúžil na 4 najdôležitejšie podmienky, ktoré privodzovali neplatnosť alebo priamo neexistenciu manželstva. K ďalšiemu vývoju a precizovaniu „skutočností brániacich vzniku platného manželstva“ prispela bohatá prax tzv. ľudového súdnictva v 50. rokoch 20. storočia.

Recenzenti: prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc., JUDr. Marek Števíček, PhD.

⁴² „Forma tohoto prohlášení a jeho náležitosti nemají co činit s formou a náležitostmi projevu vůle podle občanského zákoníka. Toto prohlášení je součástí kumulativního aktu správního.“ *Komentář k Zákonu o právu rodinném*. Praha : Orbis, Právnický ústav Ministerstva spravedlnosti, 1954, s. 29.

⁴³ Tamtiež, s. 30.

ŠOŠKOVÁ, Ivana. Impediments to marriage or “the facts restraining the contract of marriage”. In: *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, Vol. 2, 2010, No. 4, p. 50-67.

In a new Czechoslovak family law creation process the “impediments to marriage” represent one of the institutes to which a special attention was paid during the so called “Legal Two Year Plan” in 1948-1950. Until the adoption of a new Act No 265/1949 Coll. on family law the “impediments to marriage” had been regulated by adapted standards which have originated in the Austro-Hungarian monarchy; the contents, framework and conception had become insufficient for the new ideological principles of family law. Particularly, the identification of marriage validity legal limitations by a term “impediments to marriage” was strictly denied in the act on family law. The collocation “the facts restraining the contract of marriage” have become more suitable and increasingly more used in a practice of law; however, the same content substance of “impediments” cannot be denied. The most important contribution of a new act arrangement in 1949 was clarifying and simplifying the legal limitations. At paragraphs 8 – 11 of the Act No 265/1949 Coll. on family law the number of legal limitations had been noticeable reduced to four essential provisions causing a nullity of marriage or even an absence of marriage. The fifties of 20th century have brought the next development and elaborating of “the facts restraining the contract of a valid marriage” supplied by a generous judiciary practice.